

بررسی تفسیر قرآن به زبان آلمانی اثر پروفیسور عادل تئودور خوری*

محمدحسن زمانی** و استفان فردریش شفر***

چکیده

این کتاب «تفسیر القرآن»، ترجمه و تفسیر قرآن کریم به زبان آلمانی بوده و در ضمن آن، تشابهات بین قرآن، انجیل و تورات را نیز بررسی کرده است. هدف اصلی نویسنده از نگارش آن، اتحاد بین اسلام و مسیحیت است؛ لذا با توجه به اینکه تعداد مسلمانان اهل تسنن از شیعیان به مراتب بیشتر است، در کتاب بیشتر تفاسیر اهل سنت مورد استفاده قرار گرفته است. آغاز اولین جلد از ۱۲ جلد این کتاب، تاریخ اسلام و زندگی نامه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می باشد. در ادامه، پس از ذکر اطلاعات کلی در مورد قرآن، تفسیر سوره‌ها به صورت ترتیبی بیان شده است. کیفیت ترجمه کتاب خوب است، اما نویسنده در برخی موارد می توانست از واژه‌های مناسب‌تری به زبان آلمانی استفاده کند. در کل این کتاب برای علاقه‌مندان به تشابهات بین کتب آسمانی قرآن، تورات و انجیل، کتاب بسیار مناسبی است.

کلید واژگان: قرآن، تفسیر، مستشرقان، عادل تئودور.

* تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۹/۳۰ و تاریخ تأیید: ۱۳۹۲/۱۱/۱۵

** عضو هیئت علمی جامعه المصطفی (نویسنده مسئول) mhzamani@yahoo.com

*** دانشجوی دکتری تفسیر تطبیقی farahani.f2012@gmail.com

مقدمه

در کتاب «تفسیر القرآن» اثر عادل تتودور خوری، قرآن کریم به زبان آلمانی ترجمه شده است. این کتاب علاوه بر تفسیر قرآن، تشابهات بین این کتاب آسمانی و انجیل و تورات را نیز بررسی می‌کند؛ بدین صورت که در مورد هر آیه یا هر داستان کلی در قرآن کریم، در صورت موجود بودن، آیه یا داستان مشابه آن را در تورات یا انجیل نیز یادآوری می‌کند.

با توجه به عربی بودن زبان مادری نویسنده، ترجمه برخی کلمات قرآن به آلمانی، کاملاً دقیق نیست، بلکه در مواردی می‌توان از کلمات عمیق‌تر و مناسب‌تری جهت انتقال معنای کلمات پر مفهوم قرآن استفاده نمود.

در تفسیر هر آیه، چنانچه دیدگاه‌های متفاوتی از نظر شیعه و سنی وجود دارد، نویسنده بیشتر بر تفاسیر مورد نظر اهل تسنن تأکید می‌کند. دلیل آن شاید این باشد که یکی از اهداف وی از نوشتن این کتاب، ایجاد اتحاد بین مسیحیت و اسلام است و چون تعداد مسلمانان سنی بر شیعیان غلبه دارد، تلاش کرده است نظر آنان را بیشتر جلب نماید؛ چه وی در سخنرانی خود در سال ۱۳۸۷ در ایران چنین اظهار داشته است که «در تحلیل دینی بین اسلام و مسیحیت مشابهاتی به چشم می‌خورد که کافی است تا میان دل‌های ما نزدیکی ایجاد کند و ما نیز بتوانیم آن را به خوبی نشان دهیم تا توده عظیم اختلافات میان ما بتواند برطرف شود».

نویسنده به صورت کلی تلاش کرده است از تکرار مطلب پرهیز نماید؛ بنابراین، در بخش‌های متخلف کتاب برای توضیح مطالب، به مطالب جلد‌های دیگر ارجاع شده است. این شیوه نگارش، گرچه کتاب را موجز کرده، خواننده را کمی دچار سردرگمی می‌نماید؛ به گونه‌ای که در عمل هنگام خواندن یک بخش از یک جلد، لازم است تمامی جلد‌های دیگر کتاب را نیز نزد خود داشته باشد تا بدان‌ها مراجعه نماید.

لازم به ذکر است که در کتاب، در مواردی که نیاز به مقایسه با آیات انجیل نیز بوده است، فقط شماره آن آیات ذکر شده است؛ بنابراین، برای مطالعه دقیق کتاب در این زمینه، لازم است کتاب انجیل نیز در دسترس خواننده باشد.

این کتاب در ۱۲ جلد تنظیم شده است. آغاز اولین جلد با بیان تاریخچه اسلام و زندگینامه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌باشد. پس از آن اطلاعات عمومی از جمله ترتیب نزول سوره‌های قرآن و نامگذاری آنها پیرامون قرآن کریم ارائه شده است. در ادامه این جلد و تمامی جلد‌های دیگر، تفسیر قرآن به صورت ترتیبی از سوره فاتحه تا سوره ناس آمده است. در مورد هر سوره، ابتدا ترجمه چند آیه، بعد متن آیات و سپس تفسیر آنها آمده است. وجود چندین فهرست و نمایه مختلف در انتهای هر جلد، جست‌وجوی موضوع یا کلمه‌ای خاص را برای هر پژوهشگر سهل‌تر می‌نماید.

لازم به ذکر است که این کتاب، چندین سال پیش به عنوان کتاب برگزیده سال کشور ایران انتخاب شد.

زیست شناخت عادل تئودور خوری

عادل تئودور خوری ۲۶ مارس ۱۹۳۰م (۱۳۰۹/۱/۱۴ش) در لبنان به دنیا آمد. وی برادر پاول خوری از فیلسوفان مذهبی در زمینه مذهب کاتولیک ارشیمندری می‌باشد.

عادل خوری در سال ۱۹۵۳م در کسوت یک کشیش کاتولیک درجه روحانیت را دریافت نمود. آغاز تحصیلات وی در رشته فلسفه و دین‌شناسی بود. بعد در رشته شرق‌شناسی در دانشگاه سنت یسوف در بیروت تحصیلات خود را ادامه داد. سپس رشته فلسفه را در دانشگاه لیون در بیروت برگزید و در سال ۱۹۶۶م دکترای خود را در این رشته با راهنمایی استاد روجد ارنلدس (Roger Arnaldes) به اتمام رساند. موضوع پایان نامه وی «نقد و بررسی گفتگوهای پادشاه رم در دوران بوزانتی با عنوان مانوئل دو بالایوگوس با مسلمانان» بود؛ جمله‌ای از همین پایان نامه، در مورد گفتگوی پادشاه رم با یک مسلمان بود که با استفاده نامناسب از آن توسط پاپ بندیکت شانزدهم در سخنرانی مشهور خود در ۱۱ شهر رگنسبورگ آلمان در سال ۲۰۰۶م، موجبات عصبانیت تمامی مسلمانان جهان را فراهم آورد. بی‌شک این استفاده نابه‌جا، کاملاً بر خلاف تلاش‌های عادل خوری در راستای نزدیکی هر چه بیشتر اسلام و مسیحیت بود.

خوری از سال ۱۹۶۶م تا زمان بازنشستگی‌اش در سال ۱۹۹۳م، استاد دانشگاه و مدیر

گروه مطالعات دینی در دانشکده الهیات کاتولیک در دانشگاه مونستر آلمان بود. موضوعات اصلی تحقیقات علمی و فعالیت‌های عملی وی، پدیدارشناسی دین (تحلیل دلایل به وجود آمدن ادیان)، تاریخ ادیان (هندوئیسم، بودیسم، اسلام)، اسلام‌شناسی، رابطه بین مسیحیت و اسلام در گذشته و حال و همچنین گفت‌وگو میان مسیحیت و اسلام می‌باشد. وی همچنین مرکزی را برای گفت‌وگوی بین‌المللی بین مسیحیت و اسلام در هریسا در کشور لبنان تأسیس کرد.

از پروفسور عادل خوری صدها اثر در قالب کتاب و مقاله دینی به زبان‌های گوناگون انتشار یافته است. تفسیر قرآن کریم (Koran Der)، ترجمه قرآن کریم (Der Koran)، حدیث (Der Hadith)، محمد [ص] (Muhammed)، دایرة المعارف کلمات دین (Lexikon religiöser Begriffe)، حکمة اسلام (Die Weisheit des Islam)، دایرة المعارف اسلام (Lexikon des Islam von A – Z) و مقالات «ارزش‌ها و قاعده‌ها: قواعد مشترک حقوقی در اسلام و مسیحیت» و «خیر و شر در اسلام» برخی از آثار قلمی وی است.

وی همچنین سخنرانی‌های مفید و ارزنده‌ای نیز در مجامع و کنگره‌های مختلف داشته است؛ از جمله: سخنرانی در کنگره شادی در دین در آلمان در سال ۲۰۰۸م و سخنرانی با موضوع گفتگوی اسلام و مسیحیت در سال ۲۰۰۷م.

وی در سخنرانی خود در ایران چنین گفته است: «۴۰ سال از عمر من در راه ترجمه قرآن به زبان آلمانی صرف شد و برای اینکه ترجمه‌ای مبتنی بر حقیقت و صمیمیت از آن ایجاد نمایم، نزدیک به ۸۰ کتاب و ۲۵۰ مقاله را در این مدت جمع‌آوری و تألیف کردم تا زمینه ارائه سیمای واقعی اسلام به غیر مسلمانان را فراهم آورم».

همان‌گونه که خود می‌گوید، از اهداف بزرگ این دانشمند، تلاش برای ایجاد ارتباطی بهتر میان مسیحیت و اسلام می‌باشد.

الف) بررسی شکلی کتاب

- در ابتدای هر سوره توضیح کمی آورده شده است.

- شأن نزول و تفسیر عام

جلد	از سوره	تا سوره
۱	۱	۷۴:۲
۲	۷۵:۲	۲۱۲:۲
۳	۲۱۳:۲	۲۸۶:۲
۴	۱:۳	۲۰۰:۳
۵	۱:۴	۱۷۶:۴
۶	۱:۵	۱۶۵:۶
۷	۱:۷	۱۲۹:۹
۸	۱۰	۱۵
۹	۱۶	۲۳
۱۰	۲۴	۳۶
۱۱	۳۷	۵۷
۱۲	۵۸	۱۱۴

- پس از شأن نزول هر سوره، آیات آن سوره و ترجمه آنها به زبان آلمانی ذکر شده است. سپس برای هر آیه، تفسیر آن به زبان آلمانی بیان شده است. در تفسیر برخی از آیات، آیه متشابه آن در انجیل نیز ذکر شده است. ممکن است دلیل آن این باشد که مؤلف آلمانی این کتاب، مسیحی بوده است.

۱۳ - در ابتدای کتاب، نام چندین کتاب به زبان آلمانی و عربی ذکر شده است که برای مطالعه بیشتر توصیه شده‌اند.

- در پایان هر جلد نمایه شماره هر سوره و آیه و شماره صفحات آن در کتاب آمده است. علاوه بر آن، در پایان هر جلد، آیاتی از انجیل که متشابه برخی از آیات قرآن بوده و در کتاب به آنها اشاره شده نیز آمده است. نمایه، اعلام دیگر فهرست فنی کتاب است.

- در برخی از بخش‌های تفسیر، متأسفانه دقیقاً مرجع تفسیر مشخص نیست.

- تفاسیری که در این کتاب از آنها استفاده شده، بدین قرار است: بیضاوی (انوار التنزیل و اسرار التأویل)، المنار (تفسیر القرآن کریم و تفسیر المنار)، مفاتیح الغیب (فخر الدین رازی)، جامع البیان فی تفسیر القرآن (طبری)، المیزان (طباطبایی) البته متأسفانه از این تفسیر، بسیار کم استفاده شده است.

- متأسفانه فقط در یک بخش کتاب، به تفسیری بر مبنای شیعه اشاره شده است و در بخش‌های مرتبط با موضوع ولایت، بسیار سریع از موضوع رد شده است مثلاً آیه انما ولیکم الله و رسوله و... تفسیر دقیقی داده نشده است.

ب) بررسی محتوایی

- در ابتدای جلد اول، تاریخچه اسلام آمده است. در این بخش گفت‌وگوهای پیامبر اسلام ﷺ با مشرکان، یهودیان و مسیحیان ذکر شده است. سپس وضعیت اجتماعی، دینی و سیاسی مردم در آن روزگار آورده شده است. پس از آن، زندگینامه حضرت محمد ﷺ ذکر شده است.

در ادامه، ویژگی‌های عمومی قرآن کریم تشریح شده است؛ ویژگی‌هایی از قبیل: نام‌های قرآن کریم، مصحف عثمان، انواع قرائت قرآن کریم، نامگذاری سوره‌ها، حروف مقطعه و تفسیر آنها، تاریخچه نزول قرآن کریم و ترتیب نزول قرآن.

در مورد ترتیب نزول قرآن، فقط به یک مورد از دیدگاه مسلمانان اشاره شده است، در حالی که سه دیدگاه از غیر مسلمانان در این مقوله ذکر شده است. دو مورد آن از کتاب نولدکه (Nodelke) و شوالی (Schwally) و مورد سوم از کتاب بل (Bell) گرفته شده است و در این باره هیچ اشاره‌ای به مصحف امام علی علیه السلام نشده است.

در مورد حفظ قرآن کریم آمده است که به دلیل وجود حافظان قرآن بعد از وفات پیامبر ﷺ، قرآن در حافظه نگهداری می‌شد.

- در مورد نامگذاری قرآن کریم و سوره‌های آن بحثی کلی صورت گرفته و اسامی متفاوت قرآن و سوره‌های آن یاد شده است.

- در مورد تفسیر حروف مقطعه در قرآن، دیدگاه‌های مسلمانان و غربیان ذکر شده است.

در تفسیر آیات، آیات مشابه آن در انجیل یا تورات ذکر شده است.
 - در مورد ابلیس همه احتمالات را توضیح می‌دهد (ابلیس ملک است یا ابلیس ملک نیست)، اما از ذکر توضیح بیشتر یا نقد هر احتمال، خودداری می‌ورزد.
 - در جلد دوم، در مورد تفسیر آیه ۱۷۲ از سوره بقره، دیدگاه‌های مختلف اهل سنت و شیعیان ذکر شده است و فقط دیدگاه شیعه مورد نقد قرار گرفته و نادرست اعلام شده است. دیدگاهی که در کتاب به عنوان دیدگاه مقبول ذکر شده، این است که گوشت خوک و گوشت مرده حلال می‌باشد اگر آن گوشت از اهل کتاب گرفته شود. دلیل آن را بدین صورت بیان شده که در آیه دیگری غذای اهل کتاب برای مسلمانان حلال است.
 - در جلد سوم، در مورد نماز وسطا، چندین نظر از طبری، شوکانی و رازی ذکر شده است.
 - در جلد چهارم، در مورد جنگ احد در آیه ۱۴۹ سوره عمران، افرادی که پیامبر ﷺ را همراهی نکردند، ابو سفیان، عبدالله بن ابی یا برخی از یهودیان ذکر شده‌اند.
 - در جلد پنجم، در مورد آیه ۲۴ در سوره نساء که در مورد ازدواج موقت است، نظر شیعه و سنی بیان شده است و در مورد مشکل دیدگاه اهل تسنن مبنی بر اینکه متعه در سوره مؤمن ناسخ شده چیزی نمی‌گوید، در حالی که سوره مؤمن مکی و سوره نساء مدنی است و ناسخ قبل از منسوخ نازل شده است.
 - در جلد ششم، در تفسیر آیه ۳ از سوره مائده، جمله «الیوم یأسو الکفار... اتممت علیکم نعمتی...»، توضیح بسیار مختصری ارائه شده است و «الکفار» را فقط مشرکان مکه و «الیوم» را زمانی در حجة الوداع دانسته شده است و در این باره هیچ ذکری از واقعه غدیر خم آورده نشده است.

- در تفسیر آیه ۵۵ از سوره مائده، کلمه «ولی» به دوست ترجمه شده است و بنا به نظر اکثر مفسران، مفهوم مؤمنین شامل همه مسلمانان دانسته شده و بنا به نظر یک مفسر دیگر، ابو بکر را مصداق کلمه «مؤمنین» پنداشته است و با توجه به نظر ابن عباس، امام علی علیه السلام را مصداق این کلمه ذکر کرده و گفته است: این دلیلی است که شیعیان امام علی علیه السلام را امام اول خود می‌دانند، اما در پاورقی اشاره کرده که رازی، نظر شیعه را رد

نموده و آن را نادرست دانسته است.

- در تفسیر آیه ۶۷ همین سوره «بلغ ما انزل الیک...» نظرات متفاوتی در مورد زمان نزول این آیه بیان داشته و نظری را که مقبول دانسته این است که این آیه درباره مناظرات و اتفاقاتی با یهودیان بوده است؛ چون این آیه در میان آیاتی قرار دارد که به مناظره با یهودیان مربوط است و هیچ صحبتی از غدیر خم به میان نیاورده است.

- در جلد هفتم در تفسیر آیات ۲ و ۵ سوره توبه گفته است ماه‌های حرام معلوم نیست و دیدگاه‌های متفاوتی در این باره وجود دارد.

- در جلد هشتم در تفسیر آیه ۲۰ از سوره یونس ترجمه کلمه «غیب» کامل نیست؛ کلمه آلمانی‌ای که استفاده شده، نادیده (unsichtbar) معنا می‌دهد؛ لذا بهتر بود از کلمه «verborgen» که به معنای «پنهان» است، استفاده می‌شد.

- در جلد نهم در سوره مؤمنون آیه ۵۷ کلمه «مشفقون» به «erschrecken» ترجمه شده است. این کلمه گزینه مناسبی نیست و در واقع می‌توان گفت ترجمه درستی نیست؛ باید از کلمه «Schrecken» یا «Angst» استفاده می‌شد چون «erschrecken» به معنای اتفاقاً یا تصادف است.

- در جلد دهم در سوره نور آیه ۴، مجازات زنا برای همه اهل کتاب یکسان ذکر شده است، در حالی که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله یهودی و مسیحی را با استناد به کتاب آسمانی خودشان (حتی همان کتابی که با تحریف در زمان پیامبر صلی الله علیه و آله موجود بود) مجازات می‌کردند و برای گناه آنان حکم صادر می‌نمودند.

- در سوره فرقان آیه ۱۸، برای ترجمه کلمه «اولیاء» از همان ترجمه‌ای استفاده کرده که برای کلمه دوستان به کار برده است که این نیز ترجمه مناسبی نمی‌باشد و معنی کلمه «اولیاء» را ضعیف می‌کند.

- در جلد یازدهم در سوره صافات آیه ۱۳۰ «سلام علی ال یاسین» با «Friede sei auf Elias» ترجمه شده و از تفسیر آن خودداری گردیده است. کلمه «Elias» نشان دهنده الیاس پیامبر است که اصلاً ترجمه درستی نمی‌باشد.

- در جلد دوازدهم سوره کوثر که در مورد حضرت فاطمه علیها السلام است، تفسیر نشده حتی

تفسیری که در میان اهل تسنن نیز مشهور است، ذکر نشده است. فقط بدون توضیح کافی وفات عبدالله بن محمد و خدیجه بیان شده است بدون اینکه در مورد کسی که مخاطب کلمه ابتر، است توضیحی داده شده باشد.

نتیجه

این کتاب برای پژوهش در مورد تشابهات بین اسلام و مسیحیت کتاب بسیار مناسبی است؛ چرا که آیات قرآن و معانی و تفاسیر آنها ذکر شده و در موارد لازم، شماره آیات مشابه هر آیه یا هر موضوع، در انجیل نیز آورده شده است که این مسئله، کار را برای یک پژوهشگر بسیار سهل می‌نماید.

زبان مادری نویسنده عربی است. به این دلیل انتقادات کوچکی در مورد تبدیل معنی عربی برخی لغات به زبان آلمانی در این کتاب وجود دارد که البته این انتقادات از ارزش کتاب چیزی نمی‌کاهد.

کتاب بیشتر بر تفسیر مورد قبول اهل تسنن تأکید دارد که البته در این مورد باید توجه کرد که نویسنده، این کتاب را در سال ۱۹۹۰م نوشته است که تا آن زمان کتاب‌های شیعی به زبان آلمانی بسیار کم بوده است. در آن زمان اسلام در آلمان وجود داشت، اما اکثر مسلمانان سنی مذهب بودند و حضور شیعیان در جامعه آلمان بسیار کم‌رنگ بود. در آن زمان، از نظر اکثر آلمانی‌ها، مسلمانان یک گروه دینی مجزا بودند و آنها تفاوتی بین دو فرقه شیعه و سنی قائل نبودند.

مطالعه این کتاب برای تازه مسلمانان توصیه نمی‌شود؛ چرا که مقایسه زیادی میان قرآن و انجیل در آن صورت گرفته است؛ این مقایسه شدید و بیان شباهت‌ها، ممکن است یک مسیحی تازه مسلمان را به دین مسیحیت برگرداند، چون تصور می‌شود که این دو کتاب و در نتیجه این دو دین، چندان تفاوتی با هم ندارند. به همین دلیل، این کتاب در مسلمان کردن مسیحیان نیز نقش چندانی نمی‌تواند داشته باشد، چنان‌که خود نویسنده هنوز مسیحی است. هدف اصلی وی از نگارش این کتاب، همان‌گونه که خود در سخنرانی‌های مختلف ابراز کرده، آشنا کردن مسیحیان با اسلام است؛ در نتیجه این

آشنایی، مسیحیان درک می‌کنند که این دو دین هر دو آسمانی بوده و از ادیان الهی هستند که مشترکات زیادی نیز با هم دارند.

در کل می‌توان گفت گرچه این کتاب برای پژوهشگرانی که علاقمند به درک تشابهات بین قرآن کریم با تورات و انجیل هستند، کتاب بسیار مناسبی است، اما برای افرادی که در جست‌وجوی درک تفسیر قرآن هستند، به دلیل تأکید بر تفاسیر مبتنی بر اعتقادات اهل تسنن و بعضاً عدم ذکر تفاسیر اعتقادی شیعیان، و همچنین برای مسیحیان تازه مسلمان به دلیل بیان زیاد شباهت‌های مسیحیت و اسلام، کتاب مناسب و قابل استنادی نمی‌باشد.

منابع

1. 1966 Manuel II. Paléologue. Entretiens avec un Musulman, Introduction, texte critique, traduction et notes, Editions du Cerf, Paris
2. 1978 Einführung in die Grundlagen des Islams, Graz, Wien, Köln: Styria, ISBN 3-222-11126-X
3. 1980 Toleranz im Islam, Grünewald, ISBN 3-459-01250-1 / 9783459012503 / 3-459-01250-1
4. 1988 So sprach der Prophet, GTB Siebenstern 785, ISBN 3-579-00785-8
5. 1988 Der Islam: sein Glaube, seine Lebensordnung, sein Anspruch, Freiburg im Breisgau, Basel, Wien: Herder, ISBN 3-451-04167-7
6. 1991 Hrsg.: Lexikon des Islam: Geschichte, Ideen, Gestalten, 3 Bde., ISBN 3-451-04036-0, überarbeitete Neuaufl. 1999, ISBN 3-451-04753-5, CD-ROM 2004, ISBN 3-89853-447-2
7. 1991 Was sagt der Koran zum Heiligen Krieg, Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, ISBN 3-579-00789-0, 2. überarbeitete und erweiterte Auflage 2007, ISBN 3-579-06485-1
8. 1993 Hrsg.: Das Ethos der Weltreligionen, Freiburg im Breisgau, Basel, Wien: Herder, ISBN 3-451-04166-9
9. 1994 Christen unterm Halbmond: religiöse Minderheiten unter der Herrschaft des Islam, Freiburg im Breisgau, Basel, Wien: Herder, ISBN 3-451-22851-3
10. 1995-2001 Hrsg.: Kleine Bibliothek der Religionen, 10 Bde., Freiburg im Breisgau, Basel, Wien: Herder
11. 1997, zusammen mit Ludwig Hagemann: Dürfen Muslime auf Dauer in einem nicht-islamischen Land leben? Zu einer Dimension der Integration muslimischer Mitbürger in eine nicht-islamische Gesellschaftsordnung; Würzburg: Echter Verlag, ISBN

3-429-01901-X; Altenberge: Oros Verlag; ISBN 3-89375-144-0

12. 2000, zusammen mit Peter Heine und Janbernd Oebbecke: Handbuch Recht und Kultur des Islams in der deutschen Gesellschaft: Probleme im Alltag – Hintergründe – Antworten; Gütersloh: Gütersloher Verlags-Haus, ISBN 3-579-02663-1

13. 2001 Der Islam und die westliche Welt: religiöse und politische Grundfragen, Darmstadt: WBG, Primus, ISBN 3-89678-437-4

14. 2001 Einleitung in: Günter Kettermann: Atlas zur Geschichte des Islam, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft

15. 2002 Mit Muslimen in Frieden leben: Friedenspotentiale des Islam, Würzburg: Echter, ISBN 3-429-02455-2

16. 2003 Hrsg.: Krieg und Gewalt in den Weltreligionen: Fakten und Hintergründe, Freiburg im Breisgau, Basel, Wien: Herder, ISBN 3-451-28245-3

17. 2004 Übersetzung und Kommentar: Der Koran: arabisch-deutsch, Gütersloh: Kaiser, Gütersloher Verl.-Haus, ISBN 3-579-05408-2

18. 2005 Der Koran: erschlossen und kommentiert von Adel Theodor Khoury, Düsseldorf: Patmos, ISBN 3-491-72485-6 (Rezension bei H-Soz-u-Kult)

19. 2005 Hrsg.: Die Weltreligionen und die Ethik, Freiburg im Breisgau, Basel, Wien: Herder, ISBN 3-451-05648-8

20. 2005 Sufanieh: eine Botschaft für die Christen in der Welt, Altenberge: Oros, ISBN 3-89375-212-9

21. 2008 Der Hadith. Urkunde der islamischen Tradition. Ausgew. und übers. von Adel Theodor Khoury. Gütersloh 2008ff. ISBN 3-579-08066-0 / 978-3-579-08066-6

«قرآن پژوهی خاورشناسان»، سال هشتم، شماره پانزدهم، پاییز و زمستان ۱۳۹۲

۲۰